

УДК 378.091.33

**РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ
ЯК ЧИННИК ПРОДУКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГОПЕДА**

Н.В.Кічук

*доктор педагогічних наук, професор,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті розглянуто один із підходів до розв'язання проблеми вдосконалення професійної самоефективності фахівця-логопеда – через підвищення його компетентності щодо використання ресурсів розвивального середовища дошкільного закладу освіти. Доведено важливість розвивальної спрямованості середовища дошкільного закладу освіти, в якому перебуває дитина-логопед.

Ключові слова: дошкільний заклад освіти, розвивальне середовище, логопед.

Першочерговою цінністю дошкільної освіти є дитина. Оскільки саме спілкуванню психолого-педагогічна наука надає особливого значення серед самостійних видів діяльності дитини через те, що саме воно визначає ступінь її зрілості як суб'єкта життєдіяльності (Д.Ельконін, О.Запорожець, М.Лісіна, І.Луценко), то важко переоцінити здатність дитини до комунікативно-мовленнєвої взаємодії з однолітками та дорослими. Натомість і фахівці, й батьківська громада єдині у визнанні такої негативної сучасної тенденції: щорічно збільшується кількість дітей із різними порушеннями мови (алалія, афазія, дизартрія, дислалія, дисграфія, ринолалія, дислексія, заїкання, брадилалія й техілалія, афонія, дисфонія, фонастенія). Різноманітність порушень обумовлена різними причинами і має різні вияви (порушення ритму, темпу і плавності мови, порушення голосу тощо), однак загально визнаною є потреба у подоланні та запобіганні цим порушенням мови вже на етапах раннього й дошкільного дитинства. Ось чому особливої актуальності та значущості набуває результативна професійна діяльність логопеда саме дошкільного закладу освіти.

Причому особистісно-професійна роль такого фахівця-логопеда зростає попри низку наявних спеціальних шкіл і дошкільних закладів для дітей з порушеннями мовлення, логопедичних пунктів при загальноосвітніх школах, логопедичних кабінетів при поліклініках та у стаціонар-відділеннях при лікарнях і психоневрологічних диспансерах. Річ у тім, що саме логопед є вирішальним фактором своєчасного і компетентного втручання у мовну недостатність. Навіть не аналізуючи причини появи проблеми (наприклад, для дітей-алаліків, у яких має місце відсутність або обмеженість мови внаслідок ураження мовних ділянок великих півкуль головного мозку у внутрішньоутробному або ранньому післяродовому періоді розвитку), «знання в дії», об'єднані з відповідальним ставленням і певним досвідом логопеда мають неабияке значення.

Слід зауважити, що з огляду на актуалізацію спеціального пропедевтичного та суто корекційного втручання фахівця та своєчасного розв'язання ним локальної проблеми порушення мови у дитини, останнім часом урізноманітнюються види як державних (зокрема, спеціалізована логопедична школа-інтернат № 10 м. Білгород-Дністровський, Одещина), так і приватних (наприклад, Інститут-клініка відновлення і розвитку мовлення у дітей і дорослих, м. Одеса) установ.

Згідно зі стандартом як складовою галузевого компонента державних стандартів вищої освіти, в освітньо-кваліфікаційній характеристиці підготовки бакалавра за напрямом «Корекційна освіта (Логопедія)», як відомо, чітко окреслено й об'єкти, цілі освітньої та професійної підготовки студентів у вишах і кваліфікація фахівців – дефектолог-вихователь шкільних, дошкільних та соціально-реабілітаційних закладів для осіб з розладами мовлення. Звісно, головний акцент у процесі навчання майбутнього фахівця у вищій школі робиться на оволодіння методами і прийомами корекційного впливу на дітей-логопедів; здатності самому відбирати мовленнєвий матеріал, спеціальні ігри та вправи; спроможності надавати консультації батькам; готовності проводити розваги у межах дозволу дітей, які мають особливості психофізичного розвитку. Натомість такий аспект його професійного становлення як здатність збагачувати і використовувати розвивальне середовище з метою цілісного сприймання умов діяльності конкурентоздатного логопеда-практика здебільшого розглядається як «бажаний». Як

засвідчує перспективний педагогічний досвід корекційно-виховного процесу, в такому ж сенсі нерідко оцінюється й співпраця логопеда з вихователями логопедичних груп; а це теж ресурс спрямування педагогічних зусиль на збагачення розвивального середовища освітньо-реабілітаційного закладу.

Реалії сьогодення актуалізують проблему створення у дошкільному закладі освіти «особистісно-центрованої території розвитку» кожної дитини, незалежно від наявних у неї вад, у тому числі й мовлення. Йдеться насамперед про якісні характеристики середовища як джерела знань, збагачення життєвих компетентностей дитини, її повноцінного розвитку попри своєрідність такої інституції соціалізації, яким є дошкільний заклад освіти.

Як уважають фундатори вітчизняної дошкільної педагогіки (А.М.Богуш, Н.Б.Гонтаровська, К.Л.Крутій, Т.І.Поніманська та ін.), набуття середовищем освітньо-розвивальних ознак є принципово важливим завданням, а відтак пріоритетним напрямком реформування дошкільної освіти, оскільки у такий спосіб передшкільна освіта дитини стає «зв'язувальним ланцюжком» між дошкільною і початковою освітою.

Зауважимо, що проблемні питання «середовищного підходу» перебувають у полі зору сучасних дослідників. Як відомо, ще педагоги-класики звертали увагу на феноменологію середовища. Йдеться про «педагогіку середовища» С.Т.Шацького, «суспільне середовище дитини» П.П.Блонського, «довкілля» А.С.Макаренка, «гуманістичне середовище» В.О.Сухомлинського.

Принагідно зауважимо, що у науковий обіг уперше введено поняття «середовищний підхід» А.Хуторським. Нині ж досить широко у науковій літературі воно застосовується як синонім поняття «простір», «аура» і здебільшого пов'язується із впливовістю оточення на збагачення індивідуалізованих ресурсів розвитку. В цьому ракурсі привертають увагу спеціальні дослідження (Г.Беляєв, А.Панова, В.Ясвін), де констатуються, зокрема, такі вектори впливу просторово-предметного оточення особистості, як випереджувальний розвиток сукупності відносин, як специфічний засіб соціалізації, як «субстрат індивідуалізованої діяльності», що створює передумови «переходу» до життєвих ситуацій; лише спеціально організована людська діяльність (наприклад, педагогів-вихователів, логопедів-фахівців закладу освіти) спроможна такий простір сформувати за критеріями психолого-педагогічних домінант впливу на дитину [1]. Отже, йдеться про «внутрішні й приховані» закони відтворення й підтримки (Б.Коротяєв, В.Курило) дитини, зокрема дошкільного закладу освіти.

Феноменологія середовища є предметом дослідницької уваги і зарубіжних учених. Так, чеський психолог Черноушек М.А. виокремлює певні ознаки середовища, з-поміж яких називає, по-перше, відсутність часових і просторових меж; по-друге, вплив на всі почуття особистості одночасно; по-третє, містить головну й вторинну інформацію; по-четверте, має зв'язок із діяльністю; по-п'яте, крім фізичних, характеризується ще й психологічними особливостями та символічним значенням [2, 57].

Аналізуючи проблематику необхідних і достатніх якісних характеристик простору сучасного дошкільного закладу освіти, наприклад, К.Крутій зазначає про таке: комплекс та ієрархія внутрішніх завдань, які навчальний заклад вважає для себе першочерговими, й визначають зовнішні з них, тобто ті, що доступні спостереженню і фіксації, а відтак віддзеркалюються у змістових характеристиках суто освітнього середовища [3]. Причому, як уважає науковець, до вищезазначених варто додати ще й інші, які умовно можна поділити на три групи: змістові (рівень і якість культурного змісту); процесуальні (стиль спілкування, рівень активності); результативні (розвивальний ефект).

Отже, дитина як суб'єкт розвитку та саморозвитку і як об'єкт оздоровчо-виховної діяльності фахівців (зокрема, корекційної професійної діяльності логопеда закладу освіти) перебуває під впливом середовища. А тому дуже важливо, щоб цей вплив мав розвивальну спрямованість, до якої науковці відносять змістову насиченість, варіативність можливостей та інтенсивність взаємодії.

Для розуміння домінант саме розвивального середовища життєдіяльності особистості доцільно все ж деталізувати психологічні уявлення про феноменологію розвитку. Так, сучасна психологічна наука трактує розвиток як складний і тривалий процес формування особистості, «набування» соціальних якостей. Середовище, яке сприяє розвиткові й дозволяє зробити більш

інтенсивними всі фази становлення індивіда як особистості – адаптацію, індивідуалізацію, інтеграцію.

Вивчення та аналіз *важелів*, урахування й актуалізація яких у професійній діяльності фахівця сприяє збагаченню розвивального потенціалу простору дитини-логопата, дозволяє окреслити найбільш суттєві з них, а саме: театралізована діяльність, музична ритміка і хореографія, різнопланові засоби «художнього слова», народні та оздоровчо-розвивальні ігри як прийом організованого дозвілля, групові форми організації різновиду праці дітей.

Перш ніж розкрити більш детально окреслені важелі середовища дошкільного закладу освіти, задіяність яких у фаховій діяльності саме логопеда суттєво підвищує її продуктивність, все ж сфокусуємо увагу на важливості архітектурно-ландшафтних та природничо-екологічних об'єктах, ігрових та спортивних майданчиків, а також на оптимальному наборі тематичних іграшок і аудіовізуальних та інформаційних комплексів (наприклад, комп'ютерно-ігрових, складовими яких є комп'ютерна, ігрова та зала релаксації). При цьому зауважимо, що науковці єдині у визнанні принципової значущості їх відповідності віковим особливостям дітей та важливості безпосередньої участі дошкільників у створенні інтер'єру, можливості вільного розвитку в умовах різновиду діяльності [4, 400-402].

Отож, розвивальне предметне середовище має сприяти різноспрямованій взаємодії дитини-логопата педагогічно вмотивованому використанні фахівцем-логопедом його ресурсів, зокрема, в аспекті розвитку творчого мовлення вихованця. В цьому відношенні неабияке значення має *театралізована діяльність* (дії, операції) дитини – унікальний засіб і збагачення мовленнєвого досвіду, і виконання дитиною різнорівневих логопедичних вправ. Наприклад, на зв'язаність мовлення – сюжетоскладання, інтонаційну виразність, уточнення словника через виправлення текстів у різних видах творчих завдань; на реалізацію потреби дитини у спілкуванні, пізнання себе через відтворення різних образів тощо [5].

У цьому ж напрямі досить значущим, як засвідчує практика, є вплив «аури» *музичної ритміки і хореографії* на життєдіяльності дошкільника-логопата. По суті – це своєрідні й унікальні канали впливу на процес формування у дошкільників мовленнєвого спілкування, ще й в умовах різновікового дитячого колективу. Так, спеціальні дослідження (зокрема, Зотової І.В.) зафіксували досить своєрідний вплив музичної ритміки і хореографії на посилення такого сегменту розвивального середовища дошкільного закладу освіти, як взаємодія різновікових суб'єктів у такому мовленнєво-комунікативному просторі; що забезпечує природність, а відтак і продуктивність процесу формування мовленнєвої особистості дитини. Важко переоцінити в цьому ж плані роль компетентного втручання логопеда в організацію мовленнєвих ситуацій для дітей різного віку, набуття досвіду оволодіння формами діалогічного мовлення.

Якщо виходити із потенціалу «художнього слова», до якого залучається дитина з вадами мовлення, то сприяючим контекстом доцільно вважати таке: через образне вираження своїх думок у слові у дітей дошкільного віку більш природно формується віра у себе, а заохочення до складання розповідей, віршів ще й посилює єднання дітей. Відтак, відомий психологічний бар'єр, пов'язаний із виявом «інстинкту наслідування», задоволенням «інстинкту допитливості», природним чином долається, і малюк стає відкритим до комунікативної взаємодії.

Як відомо, будь-яка *творча гра* (сюжетно-рольова, будівельно-конструкційна тощо) стимулює вияв дитиною мовленнєвої активності. У такий спосіб збагачується мовленнєва інформативність (особливо завдяки грі з улюбленою іграшкою), її насиченість зразками рідної мови; створюються природні умови для усунення недоліків звуковимови, продуктивності комплексного методу подолання, наприклад, заїкання.

Вивчення творчого досвіду діяльності вихователів логопедичних груп дошкільних закладів освіти, зокрема м. Ізмаїл, переконливо довів: важливим сегментом розвивального середовища слід уважати *групові форми організації різновиду праці дошкільнят* (самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця в природі, ручна (художня) праця) у запобіганні наявних у них мовних недоліків. Так, через вислови-міркування, вислови-пояснення видається за можливе опосередковано задіявати механізми корекції в різних випадках мовних патологій, а в такий спосіб – сприяти розвитку мовлення у спілкуванні з однолітками.

Водночас зауважимо ще такий аспект порушеної проблеми: саме педагогічна взаємодія вихователя дітей логопедичної групи з логопедом-фахівцем є запорукою перебування дитини в

розвивальному мовленнєвому середовищі, виступає сприяючим фактором у правильному формуванні мови дітей, пропедевтики нескладних мовних дефектів.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо із вивченням інтерактивних підходів у вищій школі до формування у майбутніх спеціалістів готовності до корекційної роботи, спрямованої на усунення мовних недоліків у дітей дошкільного віку.

1. Беляев Г. Ю. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных типах образовательных учреждений / Ю. Г. Беляев. – М., 2000. – 288 с.
2. Черноушек М. А. Психология жизненной среды / М. А. Черноушек; [пер. с чеш. И.И. Попа]. – М. : Мысль, 1989. – 174 с.
3. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2 ч. / К. Крутій. – К. : Освіта, 2009. – Ч. I. – 302 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Підручник / Т. І. Поніманська. – К., 2013. – 464 с.
5. Березовська Л. І. Театралізована діяльність як засіб розвитку творчого мовлення молодших школярів Л. І. Березовська // Науковий вісник (Зб. наук. праць), спецвипуск. – Одеса, 2014. – С. 36-45.

Кичук Н. В. Развивающая среда дошкольного учреждения образования как источник продуктивной профессиональной деятельности логопеда.

В статье рассматривается один из подходов к разрешению проблемы совершенствования профессиональной самооэффективности логопеда – повышение его компетентности в использовании ресурсов развивающей среды дошкольного учреждения образования. Доказана важность развивающей направленности среды дошкольного учреждения образования, в котором пребывает ребенок-логопед.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, развивающая среда, логопед.

Kichuk N. V. The developing environment of a pre-school educational establishment as a factor of a productive professional activity of a speech therapist.

The developing environment of a pre-school educational establishment as a factor of a productive professional activity of a speech therapist.

The article deals with one of the approaches considering the problem of improvement of professional self-efficiency of a speech therapist with the increase of his competence in the use of the resources of the developing environment of a pre-school educational establishment.

Key words: pre-school educational establishment, developing environment, speech therapist.